

શ્રુતધર પરમ્પરાના ઉજ્જ્વલ નક્ષત્ર :

પૂજ્ય શ્રીજમ્બૂવિજયજી મહારાજ

ઉપા. ભુવનચન્દ્ર

શ્રીજિનશાસન એટલે ચતુર્વિધ સંઘ અથવા સંઘના આશ્રયે ચાલતો કાર્યકલાપ - એવો અર્થ સામાન્ય જનના મનમાં સ્થિર થયેલો હોય છે. તે એક અપેક્ષાએ સંગત અને યોગ્ય છે જ. કિન્તુ જિનશાસનનો મૂળ અર્થ શ્રીજિન દ્વારા અપાયેલું શાસન અર્થાત્ શિક્ષણ કે અનુરોધ-એ છે. શ્રી જિનેશ્વરોએ આપેલો બોધ કે અનુરોધ તેમની વાણીમાં સમાવિષ્ટ છે અને એ વાણી હવે તો પ્રાકૃતભાષામાં ગ્રંથિત આગમો તથા તેના ભાષ્ય-ચૂર્ણ-ટીકાઓમાં અને તે ઉપરાંત તદનુસારે રચાયેલા બીજાં શાસ્ત્રોમાં નિહિત છે. આ શ્રુતસાહિત્ય વિના જિનશાસન શું છે તે સમજવું અશક્યવત્ ગણાય. જેમ દેહ જીવાત્માને ધારણ કરતું માધ્યમ છે તેમ શ્રુત એ શાસનને સાકાર કરતું માધ્યમ છે - શાસનની કાયા છે.

શ્રુત અને શાસનની મહત્તા કે એકાત્મતા જે પિછાળી શકે તે જ શ્રુતધર પુરુષોની મહત્તા અને અનિવાર્યતા પિછાળી શકે. શ્રુતધર મહાત્મા વિના શ્રુતનું અસ્તિત્વ ક્યાં ? શ્રીજિનવાણીનો મર્મ સૂત્ર-અર્થ-તદુપયના ધારક ગીતાર્થ ગુરુજનોના અંતરમાં વસે છે. શાસ્ત્રવિદ્ ગીતાર્થ ગુરુજનો જિનશાસનના મેરુદંડ સમા છે. આપણી પાસે એવા શ્રુતધર પૂર્વજોની ઉજ્જ્વલ પરમ્પરા છે. ગણધરો, પૂર્વધરો, ભાષ્યકારો, ટીકાકારો, શાસ્ત્રકારો આદિની એક નક્ષત્રમાળા જ જાણે જિનશાસનના આકાશમાં ચમકી રહી છે.

આજે પણ એવા સમર્પિત શ્રુતોપાસક શ્રમણશ્રેષ્ઠો છે જેઓ જરા જુદી રીતે શ્રુતધરોની પરમ્પરાને આગલ ધપાવી રહ્યા છે. સહસ્ત્રાબ્દીઓના અન્તરાલમાં કેટલાંય પરિબલોએ પોતાની અસરો આગમાદિ શ્રુતસાહિત્યકલાપ ઉપર કરી છે. આજના શ્રુતધરોએ એક નવું જ કાર્ય કરવાનું આવ્યું છે. અને એ છે - ઉચ્ચાર, લિપિભેદ, ભ્રામક પાઠ, ખણ્ડિત પાઠ વગેરે અવરોધો પાર કરી મૂળ પાઠ સુધી પહોંચવું તે. આ કાર્ય ઘણા પ્રકારના સજ્જતા માગે છે. આ સંશોધનકાર્ય આજે તો એક સુગ્રંથિત શાસ્ત્ર તરીકે સ્થાપિત થયું છે પણ એનાં મૂળ પ્રાચીન ટીકાઓ, વાર્તિકો તથા ચાર્ચિકોમાં જોઈ શકાય છે. આગમોની વાચનાઓ વચ્ચે તેના પ્રમુખ અને

सदस्य अेवा श्रुतधर मुनिपुङ्गवोने पण आवी ज कामगीरी बजाववानी आवी हशे अे स्वयंस्पष्ट छे. आजे आ विद्याने समीक्षित अने तुलनात्मक सम्पादन के अध्ययन (Critical and Comparative editing or study) कहे छे. आ कार्य मात्र पाण्डित्य द्वारा साध्य नथी. संशोधके इतिहास, लिपि, भाषाओ, इतर शास्त्रो वगैरेनुं पण पर्याप्त ज्ञान मेळववुं पडे; अने सौथी वधु तो ग्रन्थना विषय साथे तथा ग्रन्थकारनी शैली साथे तादात्म्य साधवुं पडे.

वर्तमान श्रमणसंघमां आवा समर्थ संशोधक विद्वान मुनिवरोने याद करतां सर्वप्रथम पुण्यश्लोक आगमप्रभाकर पूज्य मुनिप्रवर श्रीपुण्यविजयजी महाराजनुं नाम याद आवे ने ते पछी तरत जेमनुं नाम होठे आवे ते छे श्रुतस्थविर पूज्य मुनिप्रवर श्रीजम्बूविजयजी महाराज. पूज्यश्रीअे पोतानुं समग्र जीवन जिनागम आदि प्राचीन साहित्यना संशोधन-सम्पादन-अध्ययनने समर्पित करी दीधुं हतुं. अे अेमनुं जीवनकार्य बनी गयेलुं. अेमनी आ श्रुतसेवा सुदीर्घ काळनी हती अने जीवनना अन्तिम दिन सुधी अनवरत चालती रही हती.

पूज्य जम्बूविजयजी महाराज जूनी परिपाटीथी अभ्यस्त होवा छातां आधुनिक समीक्षात्मक अध्ययन-पद्धतिने जे रीते अपनावी शक्या हता ते खरेखर आश्चर्यजनक हतुं. अेक श्रमणने छाजे अेवा तप-त्याग-सादगी-श्रद्धा-भक्ति साथे अन्वेषक-समीक्षक दृष्टि पण केळवी शकाय छे अे तथ्य तेमनामां मूर्तिमंत स्वरूपे जोई शकायुं हतुं. अन्वेषण पद्धतिना अतिरेकमां क्यारेक श्रद्धा अथवा वैचारिक समतुला जोखमाती होय छे. पूज्यश्रीना सम्बन्धमां अेवुं न हतुं. विशाळ वांचन, अन्य परम्पराओनुं अध्ययन, प्राचीन साहित्यमां विविध कारणोसर प्रवेशेली क्षतिओनुं निकटताथी दर्शन - आ बधां पछी पण परमात्मतत्त्व के वीतराग जिनेश्वर प्रत्येनी तेमनी भक्ति अक्षुण्ण हती, बल्के जोनारो घडीक विचारमां पडी जाय अेवी/अेटली मोहक हती. नूतन प्रकाशननी पहेली नकल अथवा सम्पादन पूर्ण थयेल ग्रन्थनी प्रेसकोपी प्रभुचरणे भक्तिभावे समर्पित करता पूज्य महाराज साहेबने घणाअे जोया हशे. अे ज रीते, पोताना पिता-गुरु प्रत्येनो तेमनो विनयभाव पण नेत्रदीपक हतो.

बीजी तरफ, तुलनात्मक अध्ययनने परिणामे महाराज साहेब परम्परा के रूढिना प्रभावथी मुक्त रहीने विचारी शकता हता. अमुक परम्परागत

માન્યતાઓ અંગે તેમનો અભિપ્રાય ભિન્ન પડતો હતો. તેઓશ્રી સાથેના એક વાર્તાલાપમાં મેં ભૂગોળ-ચિત્રોલ્લેખના વિષયમાં શાસ્ત્રીય અને વૈજ્ઞાનિક માન્યતાના સન્દર્ભે પૂછેલું ત્યારે તેમણે સહજ રીતે ઉત્તર આપેલો કે આ બાબત ફેરવિચારણા માગે છે. આગમોના વૃત્તિકારોને કેટલાક આગમગત શબ્દોના અર્થઘટનમાં મુશ્કેલી પડી છે તે અંગે પૂછતાં તેમણે કહેલું કે વચ્ચેના સમયગાળામાં આમ્નાય ક્યાંક છૂટી ગયો છે તેથી આમ થયું છે. એવા શબ્દોમાંથી અમુક શબ્દો ત્રિપિટકોમાં પણ છે અને તેની અટુકથા(ટીકા)ઓમાં તેના પ્રાચીન અર્થ સચવાયા છે. આથી આગમોના અભ્યાસીઓએ પાલિ ભાષાનો પણ લાભ લેવો જોઈએ.

પૂજ્યશ્રીજમ્બૂવિજયજી મહારાજ શ્રુતધર પરમ્પરાના એક ઉજ્જ્વલ નક્ષત્ર હતા. ૮૭ વર્ષની પરિપક્વવયે પણ તેઓશ્રી કલાકો સુધી હસ્તપ્રતોનું વાંચન કરતા. મહિને મહિને અટ્ટમનો તપ કરતા. જૈન વિદ્યાના અભ્યાસી દેશી-વિદેશી વિદ્યાર્થીઓને માર્ગદર્શન આપતા. વિહાર, જીવદયાની પ્રવૃત્તિ, શિષ્યોનું અધ્યાપન, કલાકો સુધી જાપ, વિવિધ ભાષાઓનો નિરન્તર નૂતન અભ્યાસ, જ્ઞાન-ભણ્ડારોનો ઉદ્ધાર, કમ્પ્યુટરીકરણ - આવી વિવિધ કામગીરી અપ્રભત્તભાવે અન્તિમ ક્ષણ સુધી કરનારા પૂજ્ય શ્રુતસ્થવિર મુનિપ્રવર એક અનાડી માણસની ભૂલનો ભોગ બની અદૃશ્ય થયા. એક કર્મઠ, તપસ્વી, શ્રુતસ્થવિર પ્રતિભા સંઘ પાસેથી ક્ષણવારમાં છીનવાઈ ગઈ. વિધિની વક્રતાનું જાણે પ્રત્યક્ષ નિર્દર્શન !

પૂજ્યશ્રીના મુખે સાંભળ્યું હતું : હવે તો બોનસનાં વર્ષો છે. થાય એટલું કરી લેવું છે. અને અક્ષરશઃ એ જ રીતે છેલ્લાં થોડાં વર્ષો તેઓશ્રીએ ગાળ્યાં. પૂજ્ય મહારાજ સાહેબ પુરુષાર્થસભર, જ્ઞાનસાધનાસભર, પરોપકારસભર જીવન જીવી સ્વનામધન્ય બની ગયા છે. દુર્ઘટના અસહ્ય છે, કિન્તુ તેઓશ્રીને આથી કોઈ હાનિ નથી થઈ, સંઘને થઈ છે. એમનાં અધૂરાં રહેલાં અને વાટ જોઈ રહેલાં અનેક કાર્યો હવે કોણ કરશે એ પ્રશ્ન છે.

પૂજ્ય શ્રુતસ્થવિર શ્રમણશ્રેષ્ઠના જીવન અને કાર્યમાંથી પ્રેરણા લઈ શ્રમણસંઘને એક ટકો શ્રમણવર્ગ પણ સંશોધનનિષ્ઠા કેળવે અને આ દીર્ઘ પરિશ્રમસાધ્ય ક્ષેત્રને પોતાના સમય-શક્તિ અર્પણ કરવાનું પસંદ કરે તો જ શ્રુતધરોની પરમ્પરા પ્રવર્તમાન રહી શકે. ઇચ્છીએ કે આવું કંઈક બને.